

Palugyai István

Huszonkét évvel ezelőtti találkozás Sir David Attenborough-val

Hihetetlenül kerek évfordulót ünnepel a világ legismertebb, legnépszerűbb és közszeretnek örvendő, ma is dolgozó természetfilmese, természettudósa, Sir David Attenborough, aki május 8-án tartja századik születésnapját s akit már a nyolcvanadik születésnapján Anglia nemzeti kincseként emlegettek. Nagy szerencsém volt, hogy egy érdekes esemény kapcsán 2004-ben találkozhattam vele, amiből egy interjú is készült.

Már több menetben tanácskoztunk a brüsszeli irodaház szobáiban. Voltak közöttünk újságírók, a tudománykommunikáció különféle más területein dolgozó szakemberek az Unió tagországaiból. 2004-et írtunk, és az EU berkeiben úgy döntöttek, az ezredforduló évétől a kiváló európai együttműködésen alapuló kutatási eredmények elismerésére alapított kutatói Descartes-díj mellé egy tudománykommunikációt elismerő Descartes-díjat is kiadnak. Nagy lépés volt ez, mert ezzel a tudományos kutatási eredményekkel egyenlő polcra emelték a tudománykommunikáció fontosságát. Igaz, az összes Descartes-díjat sajnos három év múlva megszüntették, de akkor ennek még nem volt nyoma, sőt.

A pályázatra a nemzeti tudományos és szakmai szervezetek küldhettek ajánlásokat több kategóriában. Az írott kategóriát az újságcikkek és a könyvek alkották, az audiovizuálisat és elektronikusat a tévé- és rádióműsorok, honlapok, ezenkívül a tudománykommunikáció innovatív megoldásait egyebek mellett különféle kiállítások, tudományos játszóházak jelentették, a tudománykommunikációt segítő szerkesztői politika is teret kapott és végső, de nem utolsósorban a tudománynépszerűsítésben eljáró tudományos szakembereket is díjazták. A Royal Society, a brit tudományos akadémia erre a díjkategóriára David Attenborough-t jelölte.

A díj odaítéléséről döntő zsűri tagjaként kaptam meghívást a több körben zajló kiválasztási folyamat magyar tagjaként. A szelekció úgy zajlott, hogy a zsűritagok az ajánlásokhoz mellékeltek összes anyagot megkapták, legyenek azok könyvek, újságcikkek, honlapok, videó- és hangfelvételek, kiállítási dokumentációk. Egy-egy jelölt kiválóságának bizonyításához általában tetemes mennyiségű anyag érkezett. A kis szobákban, ahová ki-ki elvonnulhatott, bizony nagy halom anyag tornyosult előttünk. Természetesen a megfelelő műszaki feltételek segítettek minden anyagot átnézni, ellenőrizni, értékelni. Egy-egy kör után megbeszélést tartottunk, és ilyenkor néhány jelöltet a szavazás kiejtett. Attenborough ajánlásához a Royal Society mindössze egyetlen géppel írt papírlapot mellékeltek. Ezen tömören, de célratorően összefoglalták azokat a nagyszerű – sokszor az állatok viselkedésének ismeretén alapuló – innovációkat, amelyek Sir David természetfilm pályafutását fémjelezték.

Csak egyet említek ezek közül. A repülőgépről történő madárkövetést például ő és a BBC csapata tették látványosan kiforrott, narratív eszközzé, ők emelték technikailag és filmesztétikailag is új szintre és ők tették világszerte ismertté és iparági standarddá. Ez az, amikor például a repülő ludakat úgy látjuk, mint ha mellettük repülve a csapat egyik tagja lenne az operátor. Konrad Lorenz óta ismerjük az imprinting, a bevésozás jelenségét, tehát amikor emberhez szoktatott ludakat vagy darvakat neveltek fel úgy, hogy a fiókok a kikelésüktől kezdve az embert tekintik „szülőnek”. Ehhez a tojásokat mesterségesen keltették ki,

a fiókok elsőként a gondozókat látták, később egy ultrakönnyű repülőgépet társítottak ehhez a „szülői” figurához. Így a madarak megtanulták, hogy a repülőgépet és az operatőr mellett benne ülő gondozót kövessék a levegőben – mintha az lenne a raj vezére. Ezt először a *Madarak élete* (Life of Birds), majd a *Földünk, a Föld* (Planet Earth) sorozat forgatásánál alkalmazták.

De sok más természetfilmes újítás is kötődött a nevéhez, hogy arról az Attenborough-i megközelítésről ne is beszéljünk, amit csak ő tudott olyan tökéletesen megvalósítani, hogy a tudományosan korrekt tényeket a csodálatosan megkomponált, rövid mondatokkal, az állatokhoz közel kerülve személyes megjelenése révén könnyen emészthetően, szórakoztatóan és főleg hitelesen adta át a nézőknek.

Nos, az egyik selejtező megbeszélés során döbbenet tapasztaltam, hogy Attenborough neve nincs rajta a továbbjutásra javasoltak listáján. Ekkor felálltam és hitetlenkedve megállapítottam, hogy úgy tűnik, döntnök kollégáim a beadott anyagok mennyisége alapján döntöttek, nem pedig annak ismeretében, mekkora egyedülálló óriása a brit tévés a világ tudományos ismeretterjesztésének, akinek díjazása nyilvánvalóan nemcsak neki jelentene méltó elismerést, hanem az újonnan alapított díjnak is óriási nyereséget és hírverést adna. Miután leültem, láttam, hogy a Bizottság terem szélén álló illetékese, akinek beleszólása nem volt a dolgok menetébe, látható egyetértéssel és örömmel fogadta a felszólalásomat. Akárhogy is volt, a következő szavazásnál Attenborough egyhangúan bejutott a végső körbe, és a végén meg is kapta a díjat.

A díjátadásra Prágában került sor december legelején, abban a félévben ugyanis a velünk együtt épp az Unió friss tagjává vált csehek voltak az Unió soros elnökei. A prágai várban sorra kerülő ceremóniára a zsűritagokat is meghívták, így kihasználtam azt a lehetőséget, hogy megvolt a kapcsolat az Attenborough-t jelölő szervezettel: írtam egy kérelmet, miszerint újságíró zsűritagként, a legnagyobb magyar napilap (a *Népszabadságról* volt szó) tudományos rovatvezetőjeként szeretnék interjút készíteni a friss díjjal. Számomra, aki etológus szakmai háttérrel a Magyar Televízióban a kilencvenes években kilenc évet és 140 részt megért állatokról szóló ismeretterjesztő tévésorozatot (*Azok a csodálatos állatok*) készítettem, érzelmileg is nagyon fontos volt, hogy példaképemmel beszélgethessek.

És láss csodát, Attenborough roppant kedvesen válaszolt, és készségét fejezte ki, hogy a díjátadás előtt leüljünk egy beszélgetésre. Akkor már negyedszázada voltam hivatalosan is újságíró, ötvenévesen számos fontos tudóssal készítettem addigra interjúkat, de bevallom, ekkor nagyon izgultam. Magammal vittem Attenborough egyik akkor magyarul is megjelent könyvét, az *Élet egyenes adásban* egy példányát is, hogy dedikáltassam. A prágai vár dísztermében a díjakat a Cseh Köztársaság akkori elnöke, Václav Klaus adta át, ennek megfelelően minden a legmagasabb protokoll-előírások közepette zajlott, mindenki puccparádében várta a ceremóniát. Amikor megláttam, hogy Attenborough is megérkezik, elébe pattantam és bemutatkoztam. Az öltönye fölött egyszerű, amolyan Columbo-szerű, szerintem foltos ballonkabátban jött, és mindjárt a díszterem előtti függönnyel takart átjáróban, egy padkaszerű valamire leülve kezdtük a beszélgetést (ami aztán a *Népszabadság* mindig legnagyobb becsben tartott karácsonyi számában jelent meg).

Melyik volt az első állata, amire vissza tud emlékezni? – kérdeztem. Mint mondta, kiskorában díszhalakat tartott, de elsőként egy vízisikló gyakorolta rá az igazán nagy hatást, amit maga fogott a környékükön és egy nagy, vízzel töltött medencében tartott. Aztán édesapjától kapott egy foltos szalamandrát, amelyik

Descartes-díjasok 2004-ben. Balról az első David Attenborough (középen Csermely Péter biokémikus)

később bébiknek adott életet. Egy kisfiú ennél nagyszerűbb élményt nem is láthat – tette hozzá.

Kíváncsi voltam, vajon családi örökség volt-e ez a hihetetlen érzékenysége az állatok iránt. Attenborough úgy vélte, induláskor minden gyerekben benne van az élővilág iránti érdeklődés. A génjeinkben hordozzuk ezt a tulajdonságot, amely egyesekben később elhalványul. Ő azonban megtalálta azt az utat, hogy megőrizze ezt az érzést.

Tapasztalatból mondtam, hogy sok „állatbolond” gyerekek vannak kisebb-nagyobb csatározásai a környezetével. Neki vajon voltak-e? – kérdeztem. Mint elmondta, nagy szerencséje volt, mert angol nyelv- és irodalomtanár édesapja igazi pedagógus volt, aki úgy tartotta, hogy ha egy gyerekeknek valamilyen kifejezett érdeklődése van, akkor azt bátorítani kell. Az a rossz, ha a gyerek semmi iránt nem vonzódik igazán. Épp ezért arra biztatta fiát, hogy minél több dolgot fürkésszen ki, sőt a felfedezéseit magyarázza is el neki.

Mint a televízió belső berkeit is ismerő ismeretterjesztő újságíró, arra voltam ezután kíváncsi, hogy miképpen juthatott el állatműsor-készítőként a BBC-ben a legfőbb politikai vezetői pozíciókig. Erre ugyanis az önéletrajzi könyvében, az *Élet egyenes adásban* című kötetben nem tért ki. Ezt a titkot megvilágítva elmondta, hogy 1952-ben került a híres brit médiához, ami a televíziózás hőskora volt, s akkoriban a BBC még nagyon kis szervezetként működött. Aki pedig a kezdetektől tagja egy gyorsan növekvő szervezetnek, nagyon sok mindent elérhet – válaszolta szerintem kissé szerényen.

Kétségtelen, hogy akkoriban bármit meg lehetett próbálni, hiszen a műsoroknak nem voltak bevett formái. Elkészíthetett például egy műsort az élővilágról, majd ha az kifáradt, nekifoghatott egy másfajta programnak.

Tovább kérdeztem ebben az irányban, hiszen ritkaság volt, hogy valaki önként lemondjon egy vezetői állásról, ahogy ő tette, amikor 1972 végén, viszonylag fiatalon visszavonult a BBC műsorigazgatói posztjáról, ahol a királynő karácsonyi tévéüzeneteinek is a műsorfelelőse volt, és szabadúszóként folytatta a filmkészítést. Kíváncsi voltam, tudta-e akkor, hogy jól dönt.

– Nem lehettem biztos, hogy mibe ugrom – válaszolta. De már ötven-egynéhány éves volt és az adminisztrációs feladatok helyett szeretett volna még műsorokat készíteni, amire akkor kevesebb ideje jutott. Némileg ironikusan tette hozzá, hogy ez nem igazán volt bölcs döntés, de hát már kifizette a házáat, megvette a zongoráját és nem volt szüksége rá, hogy annyit keressen, mint korábban.

Megkérdeztem, hogy befolyásolta-e a pályáját bátyja, Richard, az Oscar- és Golden Globe-díjas filmrendező, színész és producer, aki egy időben a Channel Four nevű tévé elnöke is volt és akit az uralkodó lordi címmel ruháztak fel.

Ezt valószínűtlennek tartotta, mondván, már gyerekkorukban nagyon különböző érdeklődésűek voltak. Richardot már egészen korán vonzotta a színház, őt viszont a vidék és élővilága. És mivel bátyja művészeti akadémiaira ment tanulni, David meg Cambridge-be biológiát hallgatni, ezért a legmerészebb álmaikban sem merült fel, hogy később hasonló irányba futnak az életútjaik.

Ezután arra voltam kíváncsi, miben látja az állatokkal kapcsolatos ismeretterjesztésben meglévő brit túlsúly okát, gondolván Gerald Durrellre, Jane Goodallra, Diane Fossey-ra vagy Desmond Morrisra.

Attenborough sem tudott erre egyértelmű választ. Az angolok természetbúvárkodás iránti hagyományos érdeklődését említette, amit talán az Angliában megindult ipari forradalom hozott magával, amitől a városi emberek egyre jobban felismerték a számukra mind idegenebb természet különlegességét.

Amikor arról kérdeztem, hogy a BBC egyik legfőbb exportcikkévé vált, számos új technikát bevezető és teljesen új stílust teremtő természetfilmes tudja-e, hány országban hány ember láthatta addigra a filmjeit, akkor a százmilliót emlegette. Nem tudta megmondani, hány országban nézték a műsorait, és azt sem, hogy ezt a számot hogyan számolták ki. A régi filmjeit nem követi, mert újakon dolgozik. Persze örömmel és meglepetésnek nevezte, amikor találkozik valakivel, mondjuk Magyarországon, ahogyan az már megtörtént, amikor a tiszavirágok rajzását filmezte, s az illető még diákkorából emlékezett a filmjeire. Óriási dolognak nevezte, hogy az alkotásai évtizedek múltán is élnek és hatnak akár a világ túlsó felén, ami persze azt jelenti, hogy már ilyen öreg – tette hozzá hamisítatlan brit iróniával.

Amikor a Földnek azokról a helyeiről esett szó, ahová kívánsága ellenére nem tudott eljutni, illetve azokról az állatokról, amiket nem tudott lefilmezni, akkor (tehát 2004-ben) Közép-Ázsiát, Tibetet és Mongóliát emelte ki, bár megjegyezte, oda is szeretne még elmenni. A jelentős és nagy termetű fajok közül semmilyen igazán fontos nem maradt ki. Amiket ötven évvel ezelőtt le akart filmezni, azokat szép sorjában megtette. A hátralevőkről talán nem is tudjuk, hogy léteznek. Ilyennek nevezte például azt az akkori felfedezést, az indonéziai Flores szigetén 20 ezer éve élt apró termetű embert, ami új fénybe helyezi a szumátrai orang pendek, vagyis „kis ember” legendáját. Sokszor hallott erről a titokzatos lényről, de mindenki azt mondta, hogy badarság ilyesmit állítani. Az új felfedezés kapcsán azonban felmerült benne, hogy szívesen filmezne arrafelé.

A kígyókat, krokodilokat öncélúan hajkurászó, manapság divatosá vált „természetfilmesekeket” nézve sokakban felmerülhetett már, hogy volt-e veszélyes helyzetben a forgatásai során. Attenborough határozott nemi felelt erre, mondván, az ő munkája nem a veszély keresése volt, hanem jó filmek készítése, s ezért mindent megtett, hogy ne kerüljön ilyen helyzetbe.

Azt is tagadta, hogy az Attenborough-stílus maradandó. Nem is ez a fontos, válaszolta. Az már sokkal inkább, hogy az elefántok még velünk vannak. Sőt talán még ötven év múlva is, úgy-hogy remélhetően a filmjeit nem kell egy letűnt kor krónikájának tekinteni. De ha nem vigyázunk, néhány állatot, amelyeket mondjuk 30 (vagy most már 50) évvel ezelőtt megörökített, fél évszázad múltán már hiába keresünk. Amikor arra voltam kíváncsi, hogy saját maga szerint mivel hatottak filmjei leginkább a nézőkre, azt felelte, remélhetőleg azzal, hogy az élővilágot a

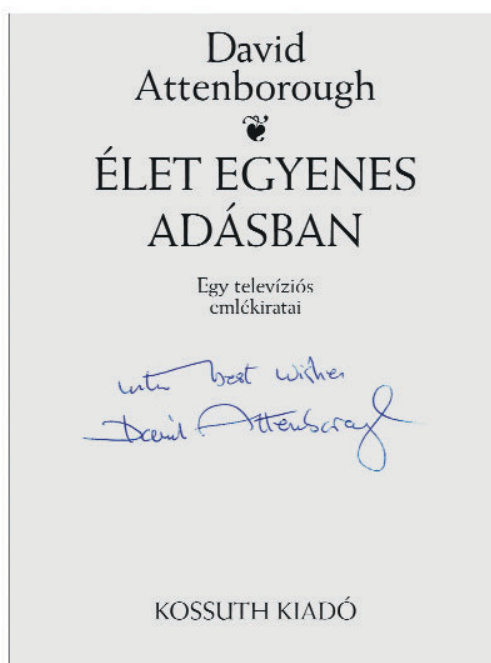
maga valóságában mutatta be, így a nézők elegendő képet kaphattak az élővilág csodálatos komplexitásáról és felbecsülhetetlen fontosságáról ahhoz, hogy tudják, ezt az élővilágot meg kell óvni. És tulajdonképpen ezt tekinti a műsorai végső céljának.

Már írtam pár sorral feljebb azokról az egyes kereskedelmi csatornákon futó állatfilmekről, amelyek inkább csak veszélyes állatok befogásáról, a velük való harcról szólnak, miközben gyors snittek között valaki végigszáguldozza a Földet. Ezeket Attenborough a látszat ellenére nem tartja természetfilmeknek, jóllehet kielégítik az emberek vágyát, hogy állatokat lássanak. Ám a nézőket nem feltétlenül csak a küzdelem érdekli, új ismereteket is szeretnének megtudni az állatokról. A kamera elé állók pedig, mint ahogy magát is tekinti, múltéonok. Ami örök, az a krokodil. Minél több krokodilt mutatnak a filmben, annál hosszabb életű a program, minél többet láthatóak a műsorcsinálók, annál hamarabb leveszik a műsorról. Az ilyen jellegű tudományos ismeretterjesztő műsorok annál népszerűbbek hosszú távon, minél hitelesebb az, aki az ismereteket átadja a képernyőn. Sajnos, akik a tévéműsorokról döntenek, sokszor úgy vélik, hogy egy szép fiatal lány (vagy férfi) könnyebben lesz népszerű, mint egy madár.

– Egy ilyen kommercializálódó világban szükség lesz-e még Attenborough-féle üzenetekre? – kérdeztem.

– Ennek talán a közszolgálati televíziók lesznek a letéteményesei a jövőben – válaszolta –, amelyek feladata a lakosság informálása például a tudományról, ahogy a BBC teszi.

Azt is elárulta, hogy ötven éve egyfolytában Londonban él, ahol pár hét múlva a karácsonyt is tölti unokáival. De azután ismét nekivág, és a következő évben skorpiókról, pókokról, rovarokról és száz- meg ezerlábúakról tervezett filmet készíteni.

Az utolsó kérdésre adott választát mintha saját számból hallottam volna, amikor azt kérdeztem zárásként, hogy tart-e az otthonában valamilyen állatot:

– Az állattartás felelősséget követel és mivel nagyon gyakran utazom, emellett nem lehet elegendő figyelmet fordítani az állatokra.

Azóta 22 év telt el, de ma is egyik legnagyobb élményem az azóta még sok-sok nagyszerű filmsorozatot készítő David Attenborough-val való találkozás, amit a könyvespolcomon lévő sok műve egyikében lévő dedikálás is őriz.